

ATBALSTS ĢIMENĒM AR BĒRNIEM: DAŽAS ŠODIENAS PROBLĒMAS

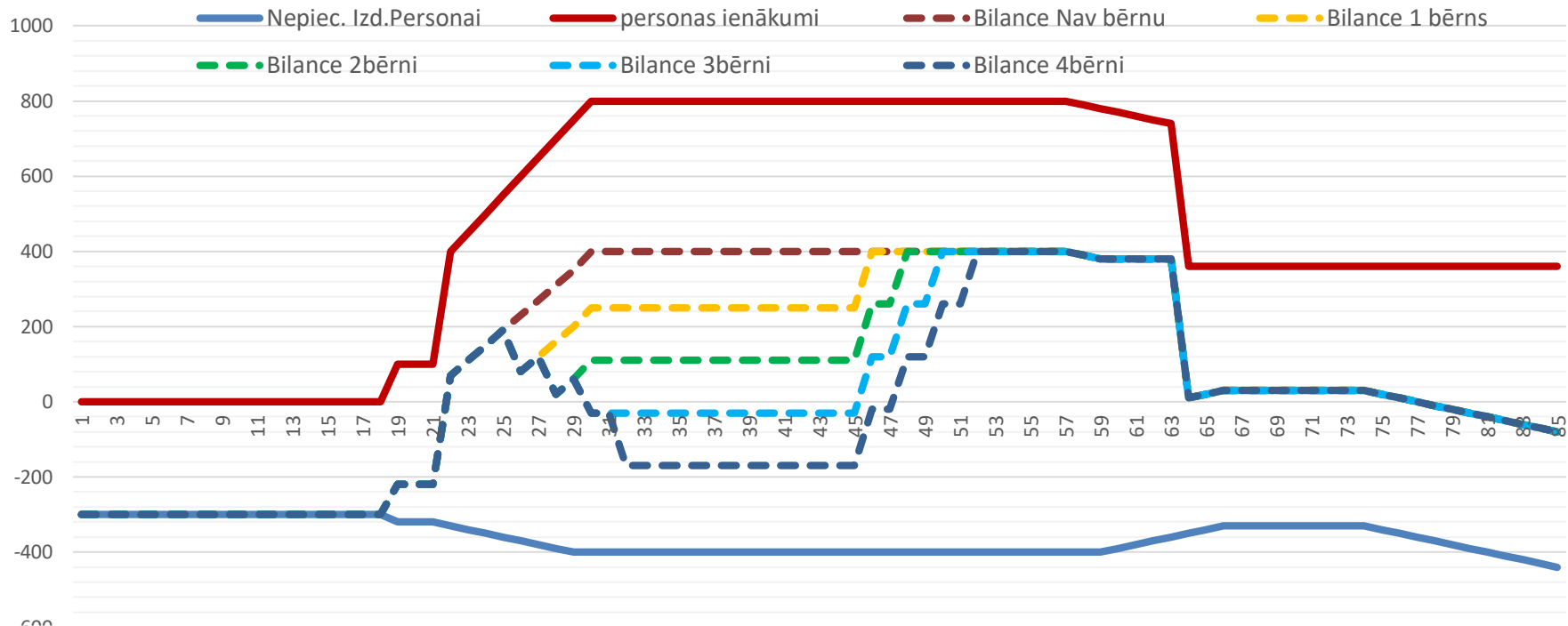
Ilmārs Mežs

LU 79. konference

2021.gada 26.marts

Izmantotas Pētera Leiškalna un Jāņa Hermaņa infogrammas

Personu un mājsaimniecību nepieciešamie izdevumi, ienākumi un bilance mūža laikā (ja bērniem ir 2 apgādnieki)

Kā redzams no grafika, absolūti nepieciešamo izdevumu apjoms dzīves laikā ir ļoti atkarīgs no apgādājamo personu skaita.

Pieņēmumi: Pieņemts, ka absolūti nepieciešamie izdevumi dzīves laikā mainās: bērnībā tie ir mazāki, darbspējas vecumā pieaug, pensijas vecuma sākumposmā nedaudz samazinās un pēc tam atkal pieaug uz nepieciešamo veselības izdevumu rēķina.

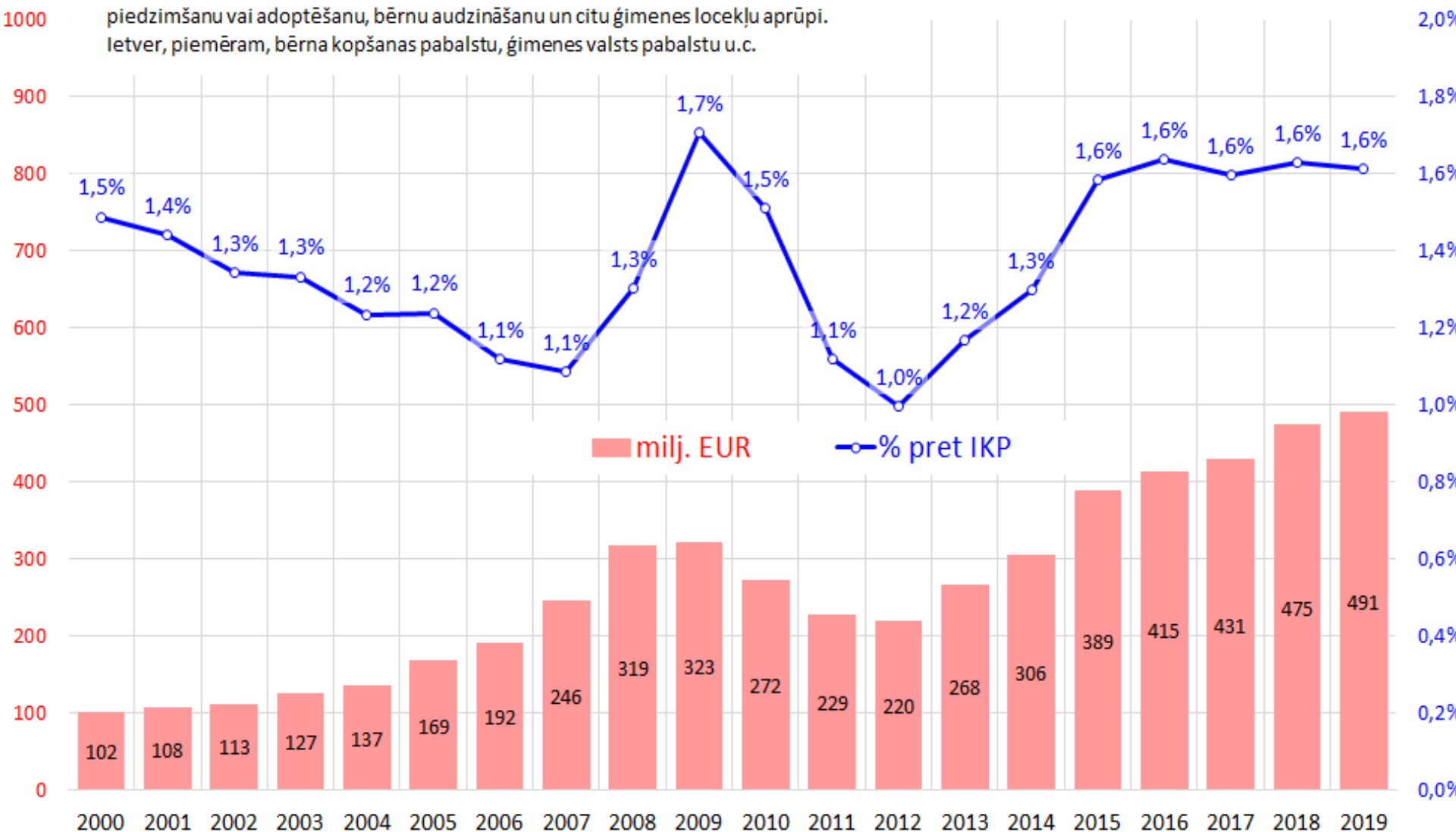
Pieņemts, ka vecākiem ir pienākums uzturēt bērnus, savukārt valsts, veicot pārdali, nodrošina bērniem nepieciešamos pakalpojumus un sniedz atbalstu personām laikposmā, kad tās nodrošina ne tikai sevi pašu, bet arī bērnus vai citas apgādībā esošas personas.

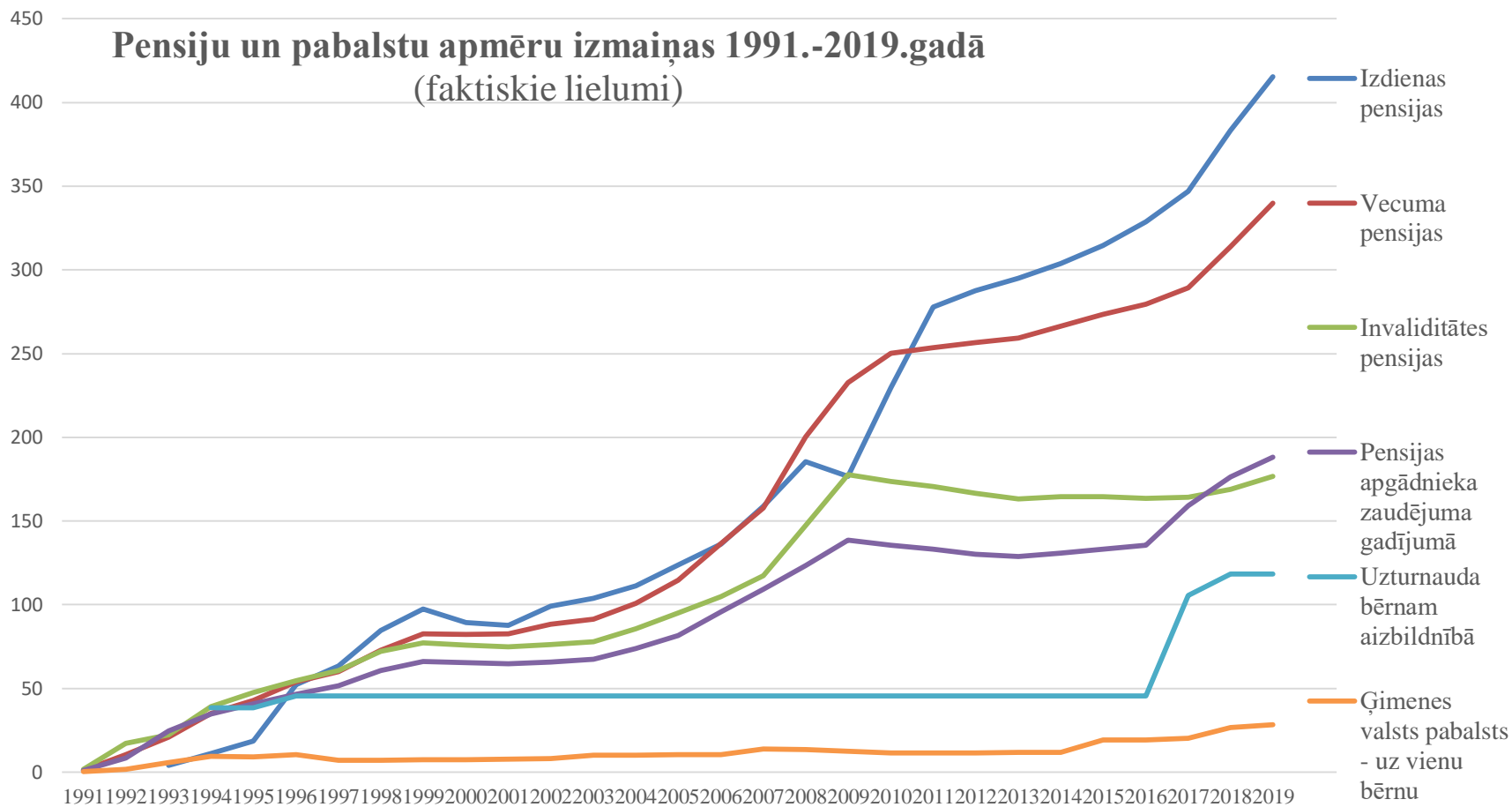
Šajā grafikā atspoguļotajā situācijā bērnam ir abi vecāki, tādēļ viena vecāka izdevumos per bērnu ir atspoguļota puse no katram bērnam nepieciešamā līdzekļu apjoma.

Pieņemts, ka personas bērnībā izdevumus sedz vecāki, regulārus ienākumus nelielā apmērā sāk gūt 19 gadu vecumā, tad tie 27 gadu vecumā sasniedz 800 euro mēnesī (neto), pēc 60 gadu vecuma sasniegšanas tie nedaudz krītas līdz pensijai, kas ir pieņemta vidējās pensijas apmērā - 360 euro mēnesī.

Sociālās aizsardzības izdevumi - ģimenēm un bērniem

Ģimenes / bērni – atbalsts naudas vai mantiskā formā (izņemot ar veselības aprūpi saistītos maksājumus) sakarā ar izmaksām, kas saistītas ar grūtniecību, bērna piedzimšanu vai adoptēšanu, bērnu audzināšanu un citu ģimenes locekļu aprūpi. Ietver, piemēram, bērna kopšanas pabalstu, ģimenes valsts pabalstu u.c.

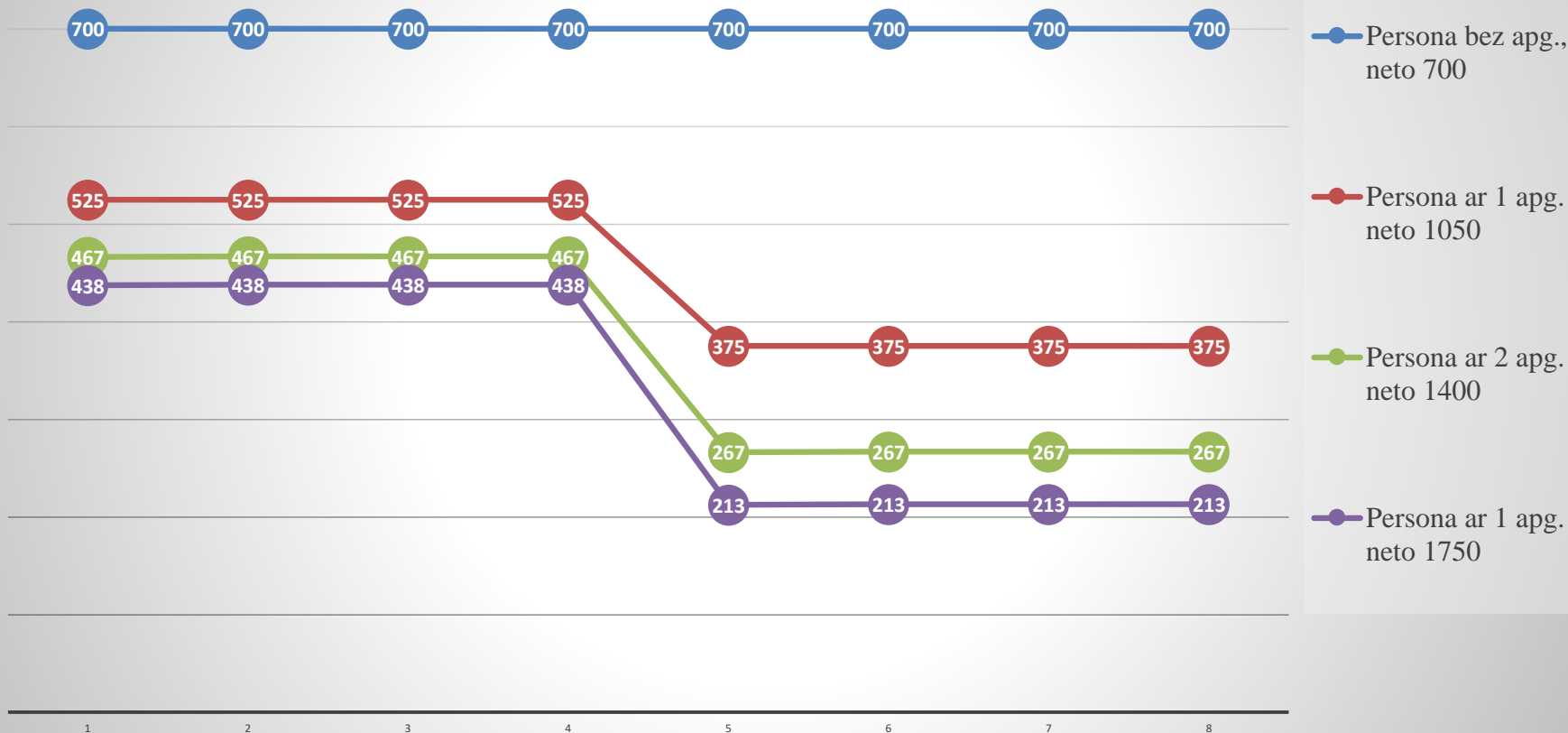
Latvijā ĢVP relatīvi (vērtējot pret atbalstu citām sociālajām grupām) augsts bija līdz deviņdesmito gadu vidum, pēc tam tā paritāte strauji kritās.

Pēdējos gados līkne nedaudz ir “gājusi uz augšu”, tomēr tā vēl arvien nespēj pietiekamā mērā mazināt bilances plaisu starp darbspējas vecumā esošo personu ar un bez apgādībā esošiem bērniem ienākumu/izdevumu bilanci. Ilgi gaidītā reforma šo plaisu varētu mazināt.

DĪKSTĀVES PABALSTS

- Tas ir labs un savlaicīgs atbalsts, bet Latvijā, nosakot pabalsta maksimālo apmēru, netika ievērtēti ar bērnu uzturēšanu saistītie nepieciešamie izdevumi.
- Sākumā par bērniem vispār bija aizmirsies, vēlāk izveidoja piemaksu 50 EUR, kas nekādi nekorelē ar bērnu uzturēšanai nepieciešamajiem izdevumiem un pat ne ar normatīvi noteikto minimālo uzturlīdzekļu apmēru, kāds katram vecākam ir jānodrošina katram bērnam (bērnam līdz 7 g. vecumam tie ir 125 euro, lielākiem – 150 euro).
- **Piemērs salīdzinājumam** – pirmajai personai (1. persona) nav apgādājamo, otras (2. persona) apgādībā ir 2 bērni. Dzīves līmenis abām ir līdzīgs.
- Situācija pirms dīkstāves:
- 1. personai neto alga 700 euro.
- Lai nodrošinātu līdzvērtīgu dzīves līmeni, 2. persona pelna vairāk – 1400 neto (katram bērnam 0,5 no pirmās personas mājsaimniecībā). divi strādājošie – abi saņem maksimālo pabalstu - 700 EUR;
- Situācija dīkstāves laikā:
- 1. persona saņem 700 EUR, ko var tērēt savām vajadzībām. Dzīves līmenis nemainās.
- 2. persona saņem 800 EUR, jeb 267 EUR uz vienu mājsaimniecības locekli. Dzīves līmenis būtiski pazeminās.

Dīkstāves pabalstu ietekme uz personām ar un bez apgājāmajiem

Pieņēmumi: Pieņemts, ka personai bez apgādājāmajiem pirms dīkstāves neto alga bija 700 euro.

Pieņemts, ka lai nodrošinātu līdzvērtīgu dzīves līmeni, bērniem nepieciešamais izdevumu apjoms ir 0,5 no pirmās personas mājsaimniecībā (ja pirmajai ir 700 euro, tad bērnam ir $700 \times 0,5 = 350$) un attiecīgi šim lielumam ir pieskaņots apgādnieku neto ienākums pirms dīkstāves.

Secinājumi: Ja dīkstāves pabalsta (DP) piešķiršanā tiktu ievērots nosacījums, ka DP ir iepriekšējo ienākumu līmenī (nebūtu ieviests DP apmēra ierobežojums), vai, ja par katru apgādājamo DP apmēra ierobežojums tiktu palielināts atbilstīgi līdzvērtīga dzīves līmeņa uzturēšanai nepieciešamajam apmēram (0,5 no 1.personas mājsaimniecībā), tad visu mājsaimniecību ienākumi saglabātos iepriekšējā līmenī. Tomēr valdība izšķirās par ierobežojumu neatkarīgi no apgādājamo personu skaita, piemaksājot par katru bērnu 50 euro (kas nav adekvāts ienākums līdzvērtīga dzīves līmeņa uzturēšanai ģimenēm ar bērniem). Rezultātā it kā sociālu mērķu vārdā (ar 700 eiro var dzīvot) ieviestais DP apmēra ierobežojums faktiski kļuva antisociāls, palielināja nevienlīdzību starp mājsaimniecībām ar un bez bērniem un viena apgādnieka ģimenes ar 2 vai vairāk bērniem ievirzīja nabadzības zonā.

OBGLIGĀTO SOCIĀLO IEMAKSU REFORMA

Šovasar stāsies spēkā grozījumi, kas paredz visiem daļējas slodzes strādājošiem maksāt obligātās iemaksas (VSAOI) nevis no reāli saņemtā atalgojuma, bet vismaz no minimālās algas.

Mērķis ir labs – lai katra nodarbinātā persona būtu sociāli apdrošināta vismaz minimālajā līmenī.

Tomēr izpildījumam ir vairākas problēmas:

- 1.** Modelis tiek ieviests krīzes laikā, kad daudziem strādājošiem izvēles iespējas ir ļoti ierobežotas un nepilna laika darbs ir vienīgā iespēja strādāt un pelnīt.
- 2.** Modelis ir pretrunā ES ieteikumiem nodrošināt iekļaujošu darba vidi, kas ir īpaši orientēta uz personām, kuras ģimenes apstākļu vai veselības ierobežojumu dēļ nevar strādāt pilnu darba laiku. Likums gan paredz vairākas sociālās grupas, uz kurām šis nosacījums neattieksies, taču šie izņēmumi neaptver pat personas ar 3.grupas invaliditāti (darbspēju ierobežojums no 25% līdz 59%), savukārt attiecībā uz ģimenēm ar bērniem ir noteikti piņķerīgi nosacījumi, kas daļu no vecākiem izslēdz no izņēmumu grupas, kā rezultātā viņiem pastāv ļoti augsts darba zaudēšanas risks, kā rezultātā personas var palikt vispār bez darba ienākumiem un sociālās apdrošināšanas.
- 3.** Valsts uzliek minimālās sociālās apdrošināšanas pienākumu darba devējiem, savukārt pati attiecībā uz tās apdrošināmajām personām šo nosacījumu neievēro, un plāno arī turpmāk veikt daudzkārt zemākas iemaksas, nekā to pieprasīs darīt no darba devējiem. Turklāt, arī šajā jomā vissliktākajā pozīcijā ir vecāki bērna kopšanas periodā.

DAŽAS PROBLĒMU SITUĀCIJAS

1. Lai vecāks ar bērnu līdz 3 gadu vecumam varētu strādāt nepilnu slodzi, bērnam jābūt reģistrētam pašas vai laulātā algas nodokļu grāmatiņā (NG). Ja bērns ir reģistrēts pašas personas NG, tad var strādāt nepilnu slodzi, bet nevar izmantot nodokļa atvieglojumu par bērnu. Tāpēc bieži bērns ir reģistrēts laulātā NG, tomēr ne laulātais ir bērna tēvs. Turklāt, gandrīz puse bērnu dzimst neregistrētās laulāto attiecībās. Valsts, protams, var vēlēties, lai pēc iespējas vairāk vecāku reģistrē savas attiecības, tomēr tā nedrīkst pasliktināt to bērnu sociālo situāciju, kuri dzimuši neregistrētās laulāto attiecībās, kā arī to bērnu sociālo situāciju, kuru vecāki ir reģistrējuši ar personu, kas nav aprūpē esošā bērna otrais vecāks.

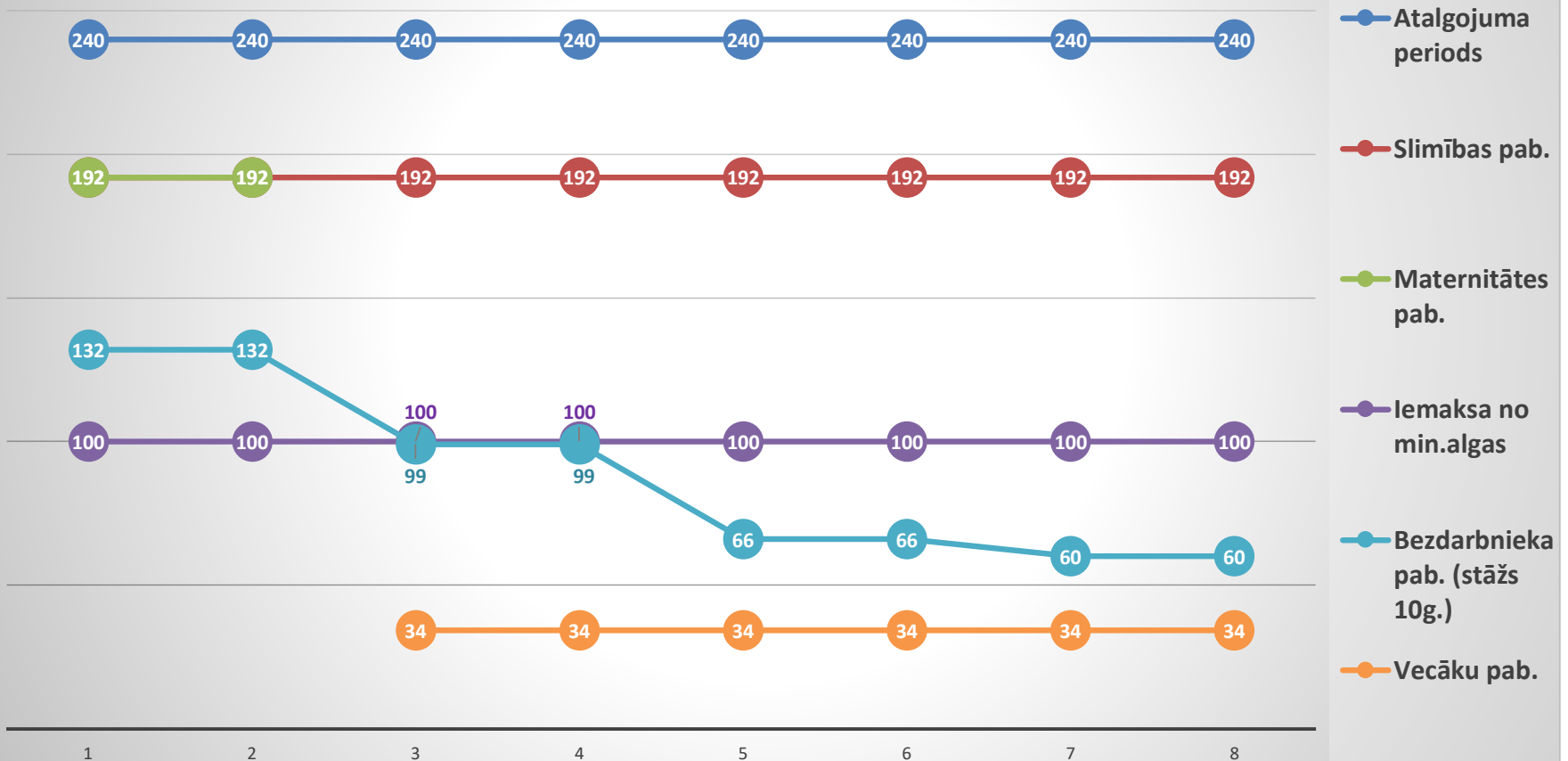
2. Izņēmumi neattiecas arī uz māti vai tēvu, kuri audzina 4 un 6 gadu vecus bērnus. Arī viņiem ir jāizšķiras – nodarbinātība vismaz minimālās algas līmenī, vai nemaz.

Ja valsts rūpes būtu konsekventas, tad

- Tad par visām apdrošināmajām personām valsts veiktu iemaksas vismaz no minimālās algas (MA);
- Par tām personām, kurām ir ģimenes apstākļu vai citu iemeslu dēļ ir objektīvi pamatots iemesls strādāt nepilnu slodzi un atalgojumu, kas nerasniedz MA, valsts piemaksātu to VSAOI daļu, kas pietrūkst līdz VSAOI līmenim, kāds jāmaksā no MA.
- **tā veiktu VSAOI arī par māmiņām, kas auklē bērnus, bet viņām sociālā apdrošināšana netiek veikta no minimālās algas apjoma.**

Iemaksu līmenis pensiju kapitālā dažādiem apdrošināšanas pakalpojumu veidiem (euro)

Pieņēmumi: atalgojums pabalsta atvasināšanas periodā bija vidējās iemaksu algas līmenī (1200 euro bruto); Kā redzams no grafika, vecāku pabalsta saņemšanas periodā iemaksu līmenis personas pensijas kapitālā ir ļoti neliels, kas atstāj negatīvu ietekmi uz vecāku sagaidāmo pensijas apmēru. Paradoksāli, bet no tā izriet, ka tieši personas, kuras dod lielāko ieguldījumu pensiju nodrošinājumam nākotnē, saņems vismazākās pensijas.

Priekšlikums: Lai vecāki bērna kopšanas pienākumu dēļ nesaņemtu zemākas pensijas, sociālās apdrošināšanas iemaksas par pirmsdzemdību un bērna kopšanas periodu valstij būtu jāveic no atalgojuma, kāds personai bija attiecīgā pabalsta atvasināšanas periodā.